

УДК 376.68:378.14

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.7>**Л. О. Катрушова**аспірант кафедри загальної, вікової та практичної психології
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЗМІНИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ В УКРАЇНІ

Освітньою міграцією зазвичай називають тимчасове переселення, яке триває від декількох місяців до кількох років і спрямоване на навчання поза адміністративно-територіальною одиницею постійного проживання людини. Одним із ключових питань є проблема дисадаптації та правильної соціалізації, що пояснюється конфліктом морально-етичних норм і правил країни постійного проживання студентів-мігрантів та нового суспільства. Це зумовлює необхідність глибшого вивчення причин та форм проявів девіантної поведінки внаслідок дисадаптації та пошуку більш ефективних заходів профілактики, коригування, реабілітації та інших заходів. Особливо це стосується студентів, які навчаються на медичних факультетах, оскільки отримання професії лікаря вважається найскладнішим навчальним процесом у світі. Тому необхідно більш поглиблено вивчати проблеми дисадаптації, оскільки ефективна професійна підготовка майбутнього лікаря не може бути здійснена без високого ступеня асиміляції студента в навчальний процес. Метою статті стало вивчення особливостей змін емоційного інтелекту у процесі соціальної адаптації іноземних студентів до вищих медичних закладів України в умовах навчальної міграції. Методи. За допомогою скринінгового моніторингового психологічного тестування ми проводили дослідження можливих прогностованих поведінкових реакцій особи, які залежать від ступеня розвитку емоційного інтелекту, при соціальній адаптації студентів-іноземців медичного профілю у процесі навчання у вищих закладах освіти України. Результати. При аналізі даних, отриманих у ході дослідження, можна зазначити помітну тенденцію до підвищення рівня емоційного інтелекту у процесі викладання та соціалізації різних етнічних груп студентів в Україні. Висновки. На наш погляд, доцільно поглибити теоретичний аналіз соціально-психологічного портрету студентів-мігрантів із метою їх ефективного психолого-педагогічного забезпечення під час адаптації та допомоги в побудові професійної перспективи.

Ключові слова: студенти-мігранти, адаптація в суспільстві, міграція з метою отримання освіти, емоційний інтелект.

Постановка проблеми. Останнім часом інтерес до проблеми міграції взагалі і міждержавної освітянської міграції молоді, як одного з векторів міграції зокрема, опинився в центрі уваги психологічної науки [1, с. 158; 2, с. 131]. Освітньою міграцією називають переважно тимчасове переселення, яке має на меті навчання за межами адміністративно-територіальної одиниці постійного проживання [2, с. 132; 3, с. 129]. Проблеми освітянської міграції мають багатогранний характер, але основу складають труднощі соціалізації студентів-мігрантів у новому суспільстві, які в значному ступені залежать від рівня емоційного інтелекту як на початковому етапі, так і впродовж усього періоду навчання [4, с. 35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальні соціально-економічні системні зміни у світі та зростаючі темпи міждержавної освітянської міграції молоді загострюють значимість проблеми соціальної адаптації широких контингентів студентської молоді в нових умовах «чужого» суспільства. Одним із ключових питань є девіантна поведінка, зумовлена конфліктом морально-етичних норм та правил країни постійного проживання студентів-мігрантів та нового соціуму

[5, с. 16]. Це зумовлює необхідність більш поглибленого дослідження причин виникнення і форм проявів девіантної поведінки, пошук більш ефективних заходів профілактичного, корекційного, реабілітаційного та іншого характеру [6, с. 92; 1, с. 160].

Особливо це стосується студентів, які навчаються на медичних факультетах, оскільки отримання професії лікаря вважається у світі найбільш важким освітянським процесом. Це зумовлює необхідність більш поглибленого дослідження проблем дисадаптації, адже ефективна професійна підготовка майбутнього лікаря не може здійснюватися без високого ступеню асиміляції студента в навчальний процес.

Об'єктивно зростає необхідність знайомства із цієї проблемною ситуацією та вивчення її широким колом спеціалістів: психологів, юристів, педагогів, соціальних робітників, медиків, правоохоронців тощо. Для ефективного вирішення консультативних і корекційних практичних завдань спеціалісту-психологу та педагогу необхідні системні знання про порушення соціальної поведінки, які призводять до деформації особистості, до серйозних наслідків у міжособистісних відносинах

та до соціальної дезадаптації в суспільстві [7, с. 87].

Мета статті. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягало у вивченні особливостей змін емоційного інтелекту у процесі соціальної адаптації студентів-іноземців закладів вищої освіти України медичного профілю в умовах освітньої міграції.

Дизайн та методологія дослідження. За допомогою скринінгового психологічного тестування ми проводили дослідження можливих прогнозованих поведінкових реакцій особи, які залежать від ступеню розвитку емоційного інтелекту, при соціальній адаптації студентів-іноземців медичного профілю у процесі навчання у вищих закладах освіти України.

Оскільки психологічні тести потребують глибокого знання мови для правильного розуміння нюансів поставлених тестових запитань, то розраховувати на достовірні відповіді при тестуванні студентів-іноземців першого курсу навчання за допомогою україномовних чи російськомовних тестів не доводиться. Це продемонстрували наші попередні дослідження, коли ідентичні тести на українській чи російській мовах (в залежності від профілю підготовчого відділення), та на рідній мові студента-першокурсника дали неспівставні результати. Ми виражаємо подяку клінічним ординаторам-іноземцям ВДНЗ «Українська медична стоматологічна академія», як носіям мови, за допомогу в перекладі задіяних у дослідженнях психологічних тестів на мови основних етнічних груп студентів, які навчаються в академії. Для визначення та прогнозування можливих реакцій особи на зміну соціального середовища, а також для формування груп спостереження були відібрані та адаптовані російською, англійською та рідними мовами етнічних груп – арабською, азербайджанською, узбецькою, туркменською відповідні психологічні тести.

У дослідженнях був використаний тест на емоційний інтелект Н. Холла (тест EQ), що дало можливість оцінити динаміку розвитку емоційного інтелекту у процесі навчання та соціальної адаптації.

Виклад основного матеріалу. Складні соціально-політичні умови, викликані військовими діями на сході України, не сприяють розвитку масштабної освітньої міграції студентів з інших країн для отримання вищої освіти у вищих закладах освіти України. З великою долею вірогідності це твердження справедливе також для медичних ВЗО. Статистика руху студентів-іноземців, які навчаються у ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія» свідчить, що у 2011 році загальна кількість їх складала 822 особи, в 2014 році – 645, в 2016 році – 571. Зниження кількості студентів-іноземців відбулося

за рахунок зменшення зарахованих на перший курс навчання. Однак освітня міграція – це процес пролонгований, який розтягується на багато років, тому значні кількісні коливання на момент спостереження відображаються в основному за рахунок першокурсників.

Контингент студентів-іноземців, які навчаються в ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія», кількісно коливався згідно з даними деканату по роботі з іноземними студентами за роки аналізу (2010 – 2016 рр.) від 571 особи до 784 осіб і включав громадян більш ніж із 40 країн.

Таблиця 1

Найбільш чисельні етнічні групи студентів-іноземців представлені громадянами наступних країн (2010 – 2016 рр.)

Країни арабського світу (Магриб та Машрік)		
Країна постійного проживання	Кількість студентів	Мова
Єгипет	32 – 43	Арабська
Еритрея	2 – 8	Арабська
Ємен	8 – 11	Арабська
Ізраїль	34 – 42	Іврит, арабська
Ірак	43 – 49	Арабська
Йорданія	96 – 123	Арабська
Кувейт	14 – 18	Арабська
Ліван	9 – 16	Арабська
Лівія	8 – 13	Арабська
Марокко	77 – 84	Арабська
Палестина	21 – 30	Арабська
Сирія	8 – 11	Арабська
Туніс	18 – 24	Арабська
Країни СНГ та пострадянського простору		
Азербайджан	33 – 38	Азербайджанська
Російська федерація	21 – 25	Російська
Таджикистан	9 – 13	Таджицька
Туркменістан	97 – 112	Туркменська
Узбекистан	62 – 73	Узбецька
Країни Африканського континенту, які не входять в Арабський союз		
Гана	17 – 23	Англійська
Нігерія	19 – 27	Англійська
Камерун	2 – 6	Англійська, французька
Судан	29 – 34	Арабська, англійська
Уганда	3 – 7	Англійська, суахілі
Країни Азії		
Індія	33 – 42	Англійська, гінді та інші (26 мов).
Іран	9 – 14	Перська (фарсі)
Пакистан	3 – 7	Урду, англійська
Китай	1 – 5	Китайська

Також за період спостереження в академії навчалися громадяни Білорусії, Великобританії, Грузії, Данії, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Сполучених Штатів Америки, Швеції. Але чисель-

ність контингенту з кожної країни щорічно не досягала 5 осіб, тому в наші дослідження ми їх не залучали, тим паче, що ці студенти, як правило, є нащадками українських емігрантів, і особливих проблем у них із соціальною адаптацією в Україні не спостерігається. Вищезазначене твердження стосується також студентів громадян Ізраїлю.

Як видно з даних таблиці 1, найбільшу за чисельністю групу іноземних студентів склали особи, для яких рідною мовою є арабська (близько 450 студентів, вихідці із 13 країн), далі йдуть туркменська (близько 100), англійська (майже 90), узбецька (близько 70), азербайджанська (близько 35). Превалюючі віросповідання – іслам, християнство, індуїзм.

Незважаючи на зниження темпів освітньої міграції, проблеми соціальної адаптації студентів-мігрантів в українському суспільстві не втрачають своєї актуальності та гостроти.

З точки зору педагогіки та психології, освіта виступає як результат навчання та виховання [1, с. 158; 4, с. 34]. Навчання розглядається як «процес формування свідомості, а виховання апелює головним чином до підсвідомості» [4, с. 37]. Більше того, обидві категорії не існують окремо одна від одної: у навчанні завжди є якась частка виховання, у вихованні – частка навчання. Мігранти, потрапляючи до іншої країни, формують нові ставлення, звички у відповідності до нового соціального оточення, що є проявом самовиховання. А їх навчання полягає в засвоєнні певних знань, у тому числі світоглядних, морально-етичних, правових, естетичних та інших. При цьому комунікація розглядається як «взаємодія між певною кількістю осіб, що пов'язана з передаванням інформації», а навченість визначається як «будь-яке поліпшення в поведінці, інформованості, знаннях, розумінні, поглядах, цінностях, уміннях». Важливо зазначити, що впродовж освітнього періоду відбувається розширення комунікаційних каналів отримання інформації, підвищується ступінь емоційного інтелекту. Все це сприяє прискоренню соціальної адаптації та маніфестує позитивні зміни поведінкових реакцій.

Оскільки девіантна поведінка – це форма поведінки особи, то їй притаманні всі основні властивості людської поведінки. У психології термін «поведінка» використовується для визначення виду та рівня активності людини. Сучасне розуміння поведінки виходить за рамки реакцій на зовнішній стимул. Окрім зовнішньої активності людини (рух, діяльність, вчинки, висловлювання, вегетативні реакції), є ще й внутрішні складові поведінки: мотивація та цілеспрямованість, когнітивна переробка, емоційні реакції, процеси саморегуляції. Поведінка – це процес взаємодії особи з соціальним середовищем, опосередкований індивідуальними особливостями та внутрішньою

активністю особи, що виражається у формі зовнішніх дій та вчинків. Людська поведінка соціальна (формується та реалізується в суспільстві) та пов'язана з мовною регуляцією. В цілому поведінка особи відображає процес її соціалізації – інтеграції в соціум. Соціалізація, у свою чергу, передбачає адаптацію до соціального середовища з урахуванням індивідуальних особливостей. Можна виділити наступні варіанти соціальної адаптації [5, с. 23]:

- радикальна адаптація – самореалізація через зміни особою існуючого соціального світу;
- гіперадаптація – самореалізація через вплив особи на соціальне життя опосередковано через зверхдосягнення;
- гармонічна адаптація – самореалізація особи в соціумі опосередковано через орієнтацію на соціальні вимоги;
- конформістська адаптація – пристосування за рахунок пригнічення індивідуальності, блокування самореалізації;
- девіантна адаптація – самореалізація опосередковано через вихід за існуючі соціальні вимоги (норми);
- соціально-психологічна дисадаптація – стан блокування процесів самореалізації та адаптації.

За будь-якого варіанта соціалізації поведінку конкретної людини можна описати, використовуючи загальні характеристики поведінки:

- вмотивованість – внутрішня усвідомлена готовність діяти, яка направляє потреби та цілями особи;
 - адекватність – узгодженість із конкретною ситуацією;
 - адаптивність – відповідність провідним вимогам соціального середовища, в тому числі морально-етичним;
 - автентичність – відповідність поведінки індивідуальності, її природності для даної особи;
 - продуктивність – реалізація свідомих цілей.
- Також не менш важливими є такі ознаки поведінки особи, як:
- рівень активності (енергійність та ініціативність);
 - емоційна вираженість (сила і характер афектів, які проявляються);
 - динамічність (темп);
 - стабільність (постійність проявів у різний час та в різних ситуаціях);
 - усвідомленість (розуміння своєї поведінки);
 - спонтанність (самоконтроль);
 - гнучкість (зміни поведінки у відповідь на зміни середовища).

Розглянуті характеристики поняття «поведінка» розповсюджуються й на такий її різновид, як «девіантна поведінка» особи, що нерідко зустрічається серед студентів-іноземців на початковому етапі адаптації до умов перебування та навчання в новому суспільстві.

Дані розвитку емоційного інтелекту та його динаміка у студентів-іноземців за 1–6 курси різних етнічних груп представлені в таблиці 2.

При аналізі даних, представлених у таблиці 2, можна побачити виражене зростання рівня емоційного інтелекту у процесі навчання та соціалізації різних етнічних груп студентів-іноземців в Україні. При вихідних значеннях на першому курсі навчання (в межах 30,0–38 балів), що трактується як «низький» рівень, по закінченню шостого курсу навчання цей показник зріс до значень 59–72 бали, що вкладається в межі значень «середній», та навіть «високий» у групах англійського навчання (Гана, Нігерія, Судан). Отримані дані мають статистичну вірогідність ($p < 0,05$). Особливо потрібно підкреслити зростання більше ніж у 2 рази складових емоційного інтелекту за шкалами «емпатія» та «управління емоціями інших людей», що мають вирішальне значення для успішного виконання своїх професійних обов'язків лікарем. За цими шкалами показники досягли значення «високий» рівень при статистичній вірогідності ($p < 0,05$). Найбільш низький вихідний рівень за шкалою «управління своїми емоціями» ($5,9 \pm 0,4$) мали першокурсники – вихідці з арабських країн, що зумовлювало досить велику кількість проявів девіантної поведінки, однак по закінченню шостого курсу цей показник зріс до значень $10,0 \pm 0,9$ ($p < 0,05$). Відповідно девіантність поведінкових реакцій суттєво зменшилась.

Виходячи з вищевикладеного, можна окреслити основні вектори, які сприяють адекватній адаптації та соціалізації студентів-іноземців в умовах українського суспільства при освітній міграції за рахунок динаміки розвитку емоційного інтелекту.

1. Особистісно-мотиваційне ставлення до ЗВО та навчання: бажання (чи небажання) приймати навчальні задачі, виконувати завдання педагога, інакше кажучи – навчатися.

– По цьому вектору соціалізації студента зусилля адміністрації навчального закладу та педагогічного колективу мінімізовані, оскільки вирішальним є мотивація та особисте бажання студента навчатися.

2. Прийняття навчального завдання: розуміння задач, поставлених педагогом; бажання їх виконувати; прагнення до успіху чи бажання уникнути невдачі.

– В даному пункті надзвичайно важливим є подолання мовного бар'єру, оскільки навчання неможливе без глибокого розуміння інформації, яка надається. Для студента-медика це особливо важливо, тому що за процесом засвоєння інформації іде її осмислення, асоціативний синтез відповіді на поставлене завдання (проведення диференціального діагнозу, складання плану лікування, медичне прогнозування наслідків тощо).

3. Уявлення про зміст навчальної діяльності та способи її виконання: рівень елементарних знань та вмінь, сформованих до початку навчання.

– Наявність базового рівня знань є необхідною складовою успішності навчання. Для студентів-іноземців у цьому ракурсі є проблеми, адже програми по отриманню загальної середньої освіти у країнах постійного проживання мають відмінності від українських.

4. Інформаційне поле: забезпечує сприйняття, переробку та збереження різноманітної інформації у процесі навчання.

– Інформаційне поле для студента-медика дуже обширне і формується поступово у процесі навчання – від теоретичних дисциплін до клінічних, що сприяє накопиченню інформації та розширенню кругозору.

5. Управління діяльністю: планування, контроль та оцінка власної діяльності, а також сприйнятливості до навчання.

Таблиця 2

**Динаміка розвитку емоційного інтелекту студентів
в процесі отримання вищої медичної освіти за даними тесту Холла**

Шкали	Арабські країни (мова арабська, віросповідання – іслам)		Туркменістан (мова туркменська, віросповідання - іслам)		Гана, Нігерія, Судан (мова англійська, віросповідання – християнство, іслам)	
	1 курс	6 курс	1 курс	6 курс	1 курс	6 курс
Емоційна обізнаність	7,0 + 0,9	12,0 + 1,4	7,0 + 0,8	13,0 + 2,2	6,0 + 0,7	14,0 + 1,9
Управління своїми емоціями	5,9 + 0,4	10,0 + 0,9	8,0 + 1,1	12,0 + 1,4	11,0 + 0,9	14,0 + 1,8
Самомотивація	6,0 + 0,5	11,0 + 1,3	7,0 + 0,9	12,0 + 1,7	10,0 + 1,1	15,0 +
Емпатія	8,0 + 1,0	14,0 + 1,6	8,0 + 1,1	16,0 + 1,4	12,0 + 1,6	15,0 + 1,3
Управління емоціями інших людей	4,0 + 0,5	13,0 + 1,1	6,0 + 0,4	11,0 + 0,9	9,0 + 0,7	14,0 + 1,5
Інтегративний рівень емоційного інтелекту	30,0 + 4,3	59,0 + 6,1	36,0 + 4,1	64,0 + 8,2	38,0 + 5,4	72,0 + 9,3

– У поняття «управління діяльністю» вкладається самоменеджмент, який базується на засадах достатньо високого рівня IQ (врожденного інтелекту, який практично не змінюється з віком та освітою), та EQ (емоційного інтелекту, який формується у процесі життєдіяльності та навчання).

Висновки. Під час навчання та соціалізації різних етнічних груп студентів-іноземців в Україні спостерігається виражене зростання рівня емоційного інтелекту. При невисоких вихідних значеннях на першому курсі навчання (в межах 30,0–38 балів – «низький» рівень), по закінченню шостого курсу навчання маємо ситуацію, що цей показник зріс до значень 59–72 бали, що вкладається в межі значень «середній», та навіть «високий» в групах англomовного навчання (Гана, Нігерія, Судан).

Більше ніж у 2 рази зріс показник емоційного інтелекту за шкалами «емпатія» та «управління емоціями інших людей», які мають вирішальне значення для успішного виконання своїх професійних обов'язків лікарем. За цими шкалами показники досягли значення «високий» рівень при статистичній вірогідності ($p < 0,05$).

Найбільш низький вихідний рівень за шкалою «управління своїми емоціями» ($5,9 \pm 0,4$) мали першокурсники – вихідці з арабських країн, що зумовлювало досить велику кількість випадків проявів девіантної поведінки, однак по закінченню шостого курсу цей показник зріс до значень $10,0 \pm 0,9$ ($p < 0,05$). Відповідно девіантність поведінкових реакцій суттєво зменшилась.

Доцільним, на наш погляд, є поглиблення теоретичного аналізу соціально-психологічного портрету студентів-мігрантів з метою їх ефективного психолого-педагогічного супроводу у процесі адаптації та допомоги при побудові професійної перспективи на підґрунті ефективного розвитку емоційного інтелекту.

Література:

1. Казанцева А.А. Тьюторское сопровождение процесса адаптации иностранных студентов в ВУЗе. Высшее образование в России. 2012. № 10. С. 157–161.
2. Ровенчак О.М. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. Київ. 2006. № 2 (17). С. 127–139.
3. Назарко С.О., Іноземцева А.Е. Освітянська міграція та її вплив на національний інтелектуальний капітал. *Економіка та держава*. Київ. 2014. № 6. С. 128–130.
4. Ананко Л.М. Міграційні ризики освітнього процесу в Україні. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Київ. 2011. № 4. С. 33–38.
5. Змановская Е.В. Психология девиантного поведения: структурно-динамический подход: автореф. дис. ... докт. психол. наук. Санкт-Петербург, 2006. 28 с.
6. Баженов В.Г. Детерминация преступного поведения несовершеннолетних в условиях современного российского общества (криминологический анализ). Санкт-Петербург, 2002. 187 с.
7. Клейберг Ю.А. Социальные нормы и отклонения. Кемерово, 2001. 234 с.

Katrushova L. O. Changes of emotional intelligence in the socialization of students-foreigners of medical profile in Ukraine

Educational migration is usually referred to as temporary resettlement, which lasts from several months to several years and is aimed at studying outside the administrative-territorial unit of permanent residence. One of the key issues is the problem of disadaptation and correct socialization, which is due to the conflict of moral and ethical norms and rules of the country of permanent residence of migrant students and the new society. This necessitates a more in-depth study of the causes and forms of manifestations of deviant behavior, as a result of disadaptation and the search for more effective preventive, corrective, rehabilitation and other measures. This is especially true for students studying at medical faculties, as receiving a profession of a doctor is considered the most difficult educational process in the world. This necessitates a more in-depth study of the problems of disadaptation, since effective professional training of a future doctor can not be carried out without a high degree of assimilation of the student into the educational process. The purpose of the article was to study the peculiarities of changes in emotional intelligence in the process of social adaptation of foreign students to higher medical institutions in Ukraine under the conditions of educational migration. Methods. We conducted research of possible predicted behavioral reactions of a person, depending on the degree of development of emotional intelligence in the social adaptation of foreign students in the course of study at a university of Ukraine medical profile with the help of screening monitoring psychological testing. Result. In the analysis of data obtained from the study, one can note the marked tendency of increasing the level of emotional intelligence in the process of teaching and socializing various ethnic groups of students in Ukraine. Conclude. It is advisable, in our opinion, to deepen the theoretical analysis of the socio-psychological portrait of migrant students with the aim of their effective psychological and pedagogical support in the process of adaptation and assistance in constructing a professional perspective on the basis of effective development of emotional intelligence.

Key words: migrant students, adaptation in society, migration for the purpose of education, emotional intelligence.